

Filosoferen in de godsdienstles

De slogans van het grote eigengelijk verbergen de armoede van het denken en reflecteren. Waarheid lijkt te ontstaan op de punt van de tong, terwijl echte vragen behoefte hebben aan argumenten en twijfel, aan achtergrond en betrokkenheid, aan confrontatie en analyse. Filosoferen laat vragen rijpen tot hun antwoorden in staat zijn houvast te bieden voor het eigen denken en handelen, tot ze ontmoetingen mogelijk maken van bedachtzaam luisteren en aarzelend spreken. Filosoferen vraagt de moed om vanzelfsprekendheden telkens weer in vraag te stellen. Beroepsfilosofen doen het in hun studiekamer, in dialoog met de wijsheid van het verleden of in debatten waarin ze met hun collega's in de clinch gaan. Maar een andere mogelijkheid is dat men samen rond een tafel gaat zitten en in een open gesprek door vragen elkaars denken aftast en ideeën en argumenten samen legt, tot er helderheid ontstaat. In deze werksessie willen we aan de hand van enkele 'echte' vragen zowel inhoudelijk als methodisch de mogelijkheden en de grenzen van het filosofische gesprek verkennen. We ontdekken dat deze wijze van denken in alle vakken, zeker ook in de godsdienstles, een nuttige, maar ook boeiende activiteit kan zijn.

1. Filosofie - religie / godsdienst

Vertrekpunt: beide kijken naar de werkelijkheid en zoeken naar een antwoord op volgende vragen:

- Hoe zit de werkelijkheid in elkaar?
- Wat staat een mens te doen in deze wereld?
- Wat is het uiteindelijke perspectief voor de mens in deze wereld?

Filosofie: het antwoord op bovenliggende vragen wordt door de mens waargenomen (hij zelf spreekt zin en betekenis uit)

Godsdienst: de mens beleeft de antwoorden als hem aangezegd door een transcendente werkelijkheid (openbaring: God boven/in ons)

Griekse filosofie: de werkelijkheid is een kosmos (= een abstract gegeven (er is een betere wereld dan de wereld waarin wij leven)

Joods-christelijke godsdienst: de werkelijkheid wordt gedragen door een persoonlijke God (men wie men per definitie in relatie staat)

(De afstand tot het abstracte wordt vervangen door de nabijheid van het persoonlijke)

2. Doel van filosoferen met jongeren: scheiding (arrachement)

= zich losmaken van zichzelf (het bekende) om de wereld van het (nog) onbekende binnen te duiken

uitg.: het vreemde dringt zich (plots, onverwacht, onverhoeds) op aan een mens en daagt hem uit om te reageren, om deze confrontatie aan te gaan.

Het filosoferen moet helpen om deze beweging mogelijk te maken.

Filosoferen is het kladwerk dat we maken om tot een opinie en een standpunt te komen... van waaruit we initiatieven kunnen nemen om uitdagingen aan te pakken.

Let op: in de klas zie je daar weinig van, maar onderhuids gebeurt dit voortdurend.

3. Wat gebeurt er in een filosofische activiteit?

- Ideeën, opinies, standpunten worden nog omgevormd doorheen het spreken en luisteren
- Drie essentiële elementen in het filosofisch gesprek:
 - o de vooronderstellingen van (onze) ideeën opsporen en uitklaren (THESE)
 - o de grenzen van (onze) uitspraken aftasten (reageren op alle tegenwerpingen t.a.v. mijn uitspraken, die (mijn) stellingen kunnen onderuit halen (ANTITHESE)
 - o het conceptualiseren (waarin alle concrete gedachten, ondanks hun verscheidenheid, samengebracht kunnen worden (SYNTHESE)

4. Wat is bijdrage van filosofische discussie binnen (andere vormen van onderwijs)?

- het zich persoonlijk toe-eigenen van waar het in de les om te doen is (Lombaerts: atomistisch – systemisch model)
In plaats van het overnemen van ideeën, standpunten van de leraar
- Twee bewegingen
 - o het in groep verwerken van wat aangereikt wordt
 - o het werken aan eigen synthese/visie waarmee men zich (op het examen) zal presenteren (met een eigen, niet geleend denken)
- Doel: leerlingen betrekken in, deelgenoot maken van een gedachtegoed dat vraagt om een overtuiging te worden.
- Je kan filosoferen zien als het kladwerk dat we maken om tot een standpunt/opinie te komen
!! In de klas zie je daar weinig van. Daar worden vaak alleen de resultaten van denken gepresenteerd, en niet de weg ernaar toe.

5. Uitdagingen voor de leerkracht

- Je eigen gelijk opschorten, niet alleen in het niet uitspreken van eigen standpunten, maar ook in het eigen denken
 - o je eigen ideeën, standpunten weer zelf in vraag durven (laten) stellen (filosoferen = de 'vanzelfsprekende' antwoorden weer in vraag stellen)
- Leerlingen getuige laten zijn van je eigen denk-oefening en je niet beperken tot een presenteren van het resultaat van dat denken (!! als dat proces al heeft plaats gevonden)

- leerlingen getuige laten zijn van je eigen ontmoeten van / worstelen met een ander denken (vb. evangelietekst, die zelf het resultaat is van een heel denkproces)
- leerlingen moeten dit denkproces intellectueel mee kunnen voeren)
- de afstand in tijd verkleinen
 - vaak wordt de info in de klas gegeven en wordt leerlingen gevraagd dit thuis later te verwerken (in functie van een toets, examen)
 - pleidooi voor het samen brengen van beide momenten
- nieuwsgierigheid, betrokkenheid activeren
 - gericht op het object, niet op de leerkracht (idolen – iconen)
 - wel eigen betrokkenheid op een onderwerp/idee tonen (dat moeten/mogen leerlingen zelf doen)

6. Obstakels

- de schrik om tijd te verliezen
- de schrik om zich te vergissen – om stomiteiten te vertellen
- het probleem van de persoonlijke overtuiging van de leerkracht

7. Werkvormen: drie mogelijkheden

- een algemeen onderwerp nemen
(voorbeeld: ‘Tot op welke hoogte moeten we tolerant zijn?’)
 - ervoor zorgen dat het niet verzandt in een eindeloze opsomming van opinies
 - wel dat er een echte bevraging plaats grijpt
- vertrekken van een tekst (Plato – Tellegen – roman – song ...)
 - hier heeft het onderwerp een eigen realiteit, het staat buiten de groep, buiten de individuele denken van elke deelnemer
- vertrekken van een kort (persoonlijk) verhaal waarin een probleem zit dat men in het debat wil brengen

8. Voorbeelden

- ‘Tot op welke hoogte moeten we tolerant zijn?
‘Zijn de tien geboden belangrijker dan de wetten van de democratie?’
- “De mensen vergissen zich in hun mening dat ze vrij zouden zijn. De reden hiervoor is dat ze alleen maar weet hebben van hun daden, maar niet van de redenen waarom ze gedetermineerd zijn te doen wat ze doen.” (Spinoza, *Ethiek*, 1677)
- “Vrijheid is niet zozeer je eigen wil doen, maar veeleer niet onderworpen zijn aan de wil van een ander; en ook bestaat ze in het niet onderwerpen van de wil van de ander aan de mijne.” (Rousseau, *Lettres écrites de la montagne*, 1764)

9. Etappes in de bevraging

- Elke leerling bereidt het gegeven onderwerp voor
- Het atelier
 - o Een eerste leerling stelt zijn opinie voor: betoog dit gebeurt met de nodige argumenten
[in een gewone situatie: “ik ga niet akkoord”, en men komt met een eigen opinie. Dit wordt gewoon een voorstelling / vaststelling van botsende ideeën]
 - o hier: men gaat de eerste leerling bevragen, niet alleen in enkele aspecten van zijn verhaal/exposé, maar zijn hele stelling (cfr. Socrates).
men moet er wel voor opletten om in deze bevraging geen eigen gecamoufleerde opinie te geven, maar wel echte vragen te stellen.

doel van de bevraging: de eerste leerling kan zo

- blinde vlekken in zijn betoog op het spoor komen
- het inconsequente van zijn uitspraken ontdekken
- zijn eigen (vaak niet bekritiseerde) vooronderstellingen ontdekken en uitklaren
- o Vraag aan degene die de vraag gesteld had: “is het antwoord duidelijk?”
Indien ja ... dan gaat de bevraging verder
Indien neen ... dan verder uitklaren
Stappen:
 - de vraagsteller herhaalt het antwoord dat hij gekregen heeft
 - de bevraagde moet akkoord gaan met deze herformulering
 - de vragensteller moet bevestigen dat het antwoord hem bevredigt

10. Oefening 1

- Thema: Zingeving
- Tekst:

Genesis 2,16-17: “En Jahwe God gaf de mens dit gebod: ‘Van al de bomen in de tuin mag je vrij eten, maar van de boom van de kennis van goed en kwaad moogt ge niet eten, want op de dag dat ge daarvan eet, moet ge sterven.’”

Genesis 3,2-5: “De vrouw zei tot de slang: ‘Wij mogen eten van de vruchten van de bomen in de tuin. God heeft alleen gezegd: van de vruchten van de boom die midden in de tuin staat moogt ge niet eten; ge moogt ze zelfs niet aanraken; anders zult ge sterven’. Maar de slang zei tot de vrouw : ‘U zult helemaal niet sterven. God weet dat uw ogen open zullen gaan als u eet van die boom, en dat u dan gelijk zult worden aan God, door de kennis van goed en kwaad.’”

- Vraag:
Welk standpunt met betrekking tot deze problematiek vind jij het meest verantwoord?
Doe dit door de volgende zin verder in te vullen: "Als je het onderscheid kan maken tussen goed en kwaad, dan ...".
- Start van het gesprek

11. Oefening 2

- Thema: de fundamenten van mens zijn
- Teksten:
Lc 6,27: "Tot jullie die naar mij luisteren zeg ik: heb je vijanden lief, wees goed voor wie jullie haten,..."

Mt 18,15-22: " Als een van je broeders of zusters tegen je zondigt, moet je die daarover onder vier ogen aanspreken. Als ze luisteren, dan heb je ze voor de gemeente behouden. Luisteren ze niet, neem dan een of twee anderen mee, zodat de zaak zijn beslag krijgt dankzij de verklaring van ten minste twee getuigen. Als ze naar hen niet luisteren, leg het dan voor aan de gemeente. Weigeren ze ook naar de gemeente te luisteren, behandel hen dan zoals je een heiden of een tollenaar behandelt. Ik verzeker jullie: al wat jullie op aarde bindend verklaren zal ook in de hemel bindend zijn, en al wat jullie op aarde ontbinden zal ook in de hemel ontbonden zijn. Ik verzeker het jullie nogmaals: als twee van jullie hier op aarde eensgezind om iets vragen, wat het ook is, dan zal mijn Vader in de hemel het voor hen laten gebeuren. Want waar twee of drie mensen in mijn naam samen zijn, ben ik in hun midden. Daarop kwam Petrus bij hem staan en vroeg: 'Heer, als mijn broeder of zuster tegen mij zondigt, hoe vaak moet ik dan vergeving schenken? Tot zevenmaal toe?' Jezus antwoordde: 'Niet tot zevenmaal toe, zeg ik je, maar tot zeventig maal zeven'."

Lc 6,29: "Als iemand je op de wang slaat, bied hem dan ook de andere wang aan, en weiger iemand die je je bovenkleed afneemt, ook je onderkleed niet."

- Vragen:
 - o Staat de bijbel/het evangelie haaks op het menselijk denken/redeneren of is het Bijbels denken een radicaliseren / doortrekken van wat humaniteit kan zijn?
 - o Sluit het Bijbels spreken aan bij wat mensen aanvoelen of moet ons dat aangezegd worden?
- Start van het gesprek

12. Literatuur

Berrie Heesen, *Kinderen filosoferen. Docentenboek*, Damon, 1998.

Oscar Brenifier, *Enseigner par le débat*, Rennes, 2002.

Charles Taylor, *Wat betekent religie vandaag?*, Kapellen, 2003.

Herman De Dijn, *Religie in de 21^{ste} eeuw. Kleine inleiding voor voor- en tegenstanders*, Kapellen, 2006.

Luc Ferry, *Beginnen met filosofie. Met andere ogen kijken naar je leven*, Amsterdam, 2007.